

pedibus. Nam Hebraicum hujus loci קְרֵב quau vel est a קְרֵב quaua quod est expecto, quod sequutus Hieronymus expectantem convertit; vel est Hebraeis id ad quod fabricemantarii exigunt, aedificia ne quam in partem inclinent, quod perpendiculum latine dicitur, quo in significatu non inepte hoc loco capiatur, ut dixi. Ait denique: «Cujus diripuerunt flumina terram ejus»; quo omne de Indis novi istius orbis dubitandi causam iis modo, qui Platonis Atlanticum legerint, mihi substulisse videtur. Quem enim nos novum orbem nunc dicimus, eum continentem cum nostro olim fuisse Plato commemorat, sed inundatione ejus maris, quod Atlanticum dictum est, diruptum, et separatum ab orbe reliquo, deinceps non potuisse a nostris adiri propter pericula navigationis longissimae. Itaque sublato commercio paulatim in oblivionem venisse.

Sed videamus, quod sequitur: «Omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, cum elevatum fuerit signum in montibus, videbitis et clangorem tubae audietis, quia hoc dicit Dominus ad me: ego quiescam et considerabo in loco meo sicut meridiana lux clara est, et sicut nubes roris in die messis; ante messem enim totus effloruit et immatura perfectio germinavit, et praescindentur ramusculi ejus fallicibus, et quae derelicta fuerint abscondentur, excutientur, et relinquuntur simul avibus montium, et bestiis terrae, et aestate perpetua erunt super eum volucres, et omnes bestiae terrae super illam hyemabunt». Postquam exposuit Esaias mandata Dei, et a quibus, et ad quos preferenda essent, exequitur docere ea, quae eventura erant, cum ea res executioni mandaretur. Ac principio dicit Hispanorum ad has novi orbis oras accessum, eorumque, qui eas oras incolunt, conversionem ad Christum clarissimam futuram, et toti orbi notissimam, quemadmodum evenisse videntur. Peragravit enim gentes omnes hujus navigationis, et novi orbis inventi fama. Et ut signum, in edito monte positum ab universis conspicitur, utque tubae cum ea

insonuit, longe lateque clangor auditur; sic nulla gens futura dicitur ad quam hujus rei fama non perveniat: «Omnis habitatores, inquit, qui moramini in terra, cum elevatum fuerit signum in montibus, videbitis»... id est, videbitis omnes, quae praedico futura, quando ea fient, sic clare et aperte, atque vexillum conspicuum esse solet cunctis, quando elevatum fuerit in montibus. Et clangorem tubae audietis, id est, sicut clangorem tubae quo nihil vocalius esse solet. Nam Hebraice ad verbum sic: «Omnis habitatores orbis, et morantes in terra, sicut elevari signum in montibus videbitis, et sicut insonare tubam audietis».

Sed pergit: «Quia haec dicit Dominus: ego quiescam, et considerabo de loco meo». Dixit id toto orbi notissimum futurum. Dicit nunc futurum sero, et post multa saeculorum spatia decursa. «Ego (inquit) quiescam in loco meo»; id est, ego sublatus in coelum, quae sedes mea est, et quietis locus, primum quiescam, id est, quod ad illos, de quibus loquor, et ad salutis illorum procurationem attinet, ociosus ero, aut certe quasi si essem ociosus, ita me geram: quiescam itaque a curandis illis, eosque per multa saecula in infidelitate, atque morum turpitudine jacere permittam. «Quiescam», inquit. Nam ex habitu quo Deus inducitur, saepe id significatur in sacris litteris, facturus quod est: quiescent autem, qui ab opere vacant. «Et considerabo»; id est, ubi satis quievero, tunc considerabo, oculosque in eos conjiciam meos, eorum ut aliquando tandem miserear: id que tametsi pro hominum judiciis sero, tamen pro re ipsa faciam maxime opportuno tempore. Hanc autem temporis opportunitatem in eo quod sequitur Esaias, declarat duabus adhibitis similitudinibus. Nam inquit: «Sicut lux meridiana clara est, et sicut nubes roris in die messis». Aut, ut alii in eamdem sententiam ex Hebraeo convertunt: «Sicut lux pura post pluviam. Adero, inquit, et adveniam ad illos optatus et opportunus, ut post turbidum et nebulosum mane Sol medio in coelo disjectis nubibus optatus nitet:

aut sicut post longas et tristes pluvias grata advenit aeris serenitas: et sicut messis tempore, ardentissimoque aestu inducta nubila sunt gratissima. Quod et evenit. Eo enim statu erant earum gentium res atque mores, quando ad eas classis Hispana appulit, nihil ut eis fieri posset desperatius atque corruptius. Sed ait: «Ante messem totus effluit et immatura perfectio germinavit». Jam quae illorum conversionis ratio fuerit, exponit. Ante messem. Messis vocabulum in sacris litteris figurate, vel pro extremo mundi tempore poni solet, vel pro aliquibus populi aut gentis excidio, et postremo interitu. Ante messem igitur totus iste novus orbis effloruit. Ante messem quidem, quia mundi finis brevi futurus creditur, quando, sicut Christus fore praedixit, finiri mundus atque consummari debet, ubi primum per totum orbem divulgatum fuerit Evangelium; aut certe quia earum gentium ad Christum conversionem consequutum mox est earumdem excidium. Constat enim post Hispanorum ad illos adventum, eorum plerosque deletos esse bello, caedibus, fame atque peste. Totus autem effluit, quia uno fere tempore ejus orbis cultores audita doctrina Christi ei assensum praebuerunt. Non enim paulatim progressa est, sed temporis momento immensa terrarum spatia obiit doctrina Evangelii. Effluit porro quia eorum in Christum fides, et ad Evangelii doctrinam conversio floribus potius, quam fructibus comparanda est. Haud maturuit totus, sed effluit dicit. Non enim illi postquam ad Christum versi sunt, maturos pietatis atque virtutis fructus edunt, sed specie tenus laetos atque probandos flores emmittunt. Ea enim est eorum hominum naturae atque ingenii ratio, atque levitas, nullum ut egregiae virtutis fructum, aut edant, aut edituros se aliquando esse spem faciant; contra atque accidit in primo tempore Ecclesiae. Omne enim virtutum lumen tunc maxime emicuit. Quod idem, et ea, quae sequuntur declarant. Nam dicit: «Immatura perfectio germinavit». Vel, ut alii ex Hebraeo, una immatura ad florem

pervenit, hactenus enim profecerunt, ut imperfectum quidam ediderint et immatura uvae simile: «Et praescindentur ramusculi ejus falcibus». Praedicit quomodo illis tradenda sic doctrina Evangelii: falcibus, inquit, praescindentur ejus ramusculi, non oratione tantum et suasione, ut in principio Ecclesiae factum est, nec per inermes homines, sed per armatos vi quodammodo, atque armis tradetur. Itaque: «Praescindentur falcibus ramusculi». Nam perstat in instituta vitis metaphora. Ut enim in vite quaedam falce putantur; sic ex illis gentibus plurimae ferro et saevitia Hispanorum interiturae dicuntur, et certe interjerunt. «Et quae derelicta fuerint, abscondentur». Haec jam ad Hispanos victores pertinent. Et quae derelicta fuerint, id est, Hispani derelicti. Nam eos derelictos propterea vocat, quia illis imperio cesserunt Indi, terramque per tota saecula ab ipsis possessam et cultam illis colendam et possidendam ex parte maxima reliquerunt. Et quae derelicta, id est, gentes derelictae in terrae possessione, aut quibus terrae possessio, atque dominatus relinquetur. Abscondentur, id est, et ipsi interibunt. Constat enim eorum Hispanorum, qui ad eas se contulerunt terras, alios morbo absuntos, alios mari absorptos, alios bellis civilibus occisos, alios aliis modis varie interemptos. Et quidem Hispanos hoc significari vocabulo, satis indicat verbi Hebraici, cuius id loco ponitur, propria significatio. Nam quod noster: quae derelicta fuerint, scripsit, Hebreis uno dicitur verbo נטישות id autem propriè significat in arbore eos ramos, qui se late porrigit, atque extra ordinem quodammodo vagantes reliquos longitudine superant. Itaque et ipse Hieronymus Jeremiae quinto (1), pro eo, propagines vertit: «Nam inquit, auferte propagines ejus, nam non sunt domini». Quo in loco Hebraea sic habent נטישותה כי לא ליהוההבה. Esaias igitur ducta similitudine ab arbore patula, et quae late

(1) Jere. v.

porrigit ramos suos, homines Hispanos significat. Ut enim eam arbos ramos, sic Hispania ex se genitos homines late porrexit, id est, usque ad remotissimas orbis oras propagavit. Qui rami atque homines tam extra ordinem reliquorum vagantes, et ab Hispania genitrice, et altrice sua usque ad novum orbem porrigentes se, abscondendi sunt, ut praedicit. «Et relinquuntur simul avibus montium et bestiis terrae, et aestate perpetua erunt super eum volucres, et omnes bestiae terrae super illam hyemabunt». Et relinquuntur simul, scilicet, omnes, qui caesi cadent, tam Hispani quam Indi insepulti jacebunt, feris atque avibus dilaniandi: quomodo in bello fit caeso exercitu, quando campi omnes complentur caesorum corporibus. Itaque ex consequentibus indicat fore, ut utrique bello decertent inter se et ut multis praeliis commissis, cadentibus utrinque quam plurimis, magna strages hominum fiat, quod et evenit ergo in tempore illo: quando scilicet, haec universa, quae diximus fient. «Deferetur munus Domino exercituum, id est, plurimi a servitate peccati ad lumen verae fidei atque libertatis per Christum asserti, quo nullum est munus Deo gratius, deferentur ad Dominum. Deferentur inquam, a populo divulso et dilacerato et a populo terribili, post quem non est alias a gente expectante, expectante et conculcata, cuius diripuerunt flumina terram ejus, vel, ut in Hebraeo ad verbum. Deferetur munus Domino exercituum populus protractus et depilatus, a populo terribili ab ipso, et ultra gens, linea linea conculcata, cuius diripuerunt flumina terram ejus». Sed quo deferetur iste populus promunere Domino? Ad locum inquit, nominis Domini exercituum montem Sion. Quae est Ecclesia Dei sine dubio. Atque haec Esaias. E quibus omnibus constat priscis vatibus non fuisse ignotum fore, ut doctrina Christi traderetur iis hominibus, qui has nuper inventas regiones colunt.

Quo constituto, illud etiam advertendum est: Pro Bosphoro, quod noster vertit interpres, in Hebraeo esse שפראד

Sepharad: Hebraeos autem eo nomine Hispaniam nominare solere. Quod quoniam intelligo quosdam nunc indubium revocare velle, vocum collectorem nescio quem, et leves quasdam conjecturas sequutos, ideo necesse erit et hoc vindicare ab errore. Ac principio, quid est quaeso in collectore illo cur ei tanta sit adhibenda fides? scientiam rerum Hebraicarum, et cognitio eorum linguae atque sermonis? At ea minor est quam mediocris. Et ut esset magna, num esse tanta potest, ut non dico anteferri, sed conferri unus debeat cum tot Hebraeis doctoribus, quibus ut omnia detrahamus, hoc tamen unum, ut sermonis atque rerum suarum, quarum in cognitione summis ingenii noctem diesque versantur, summam scientiam habeant, negare certe non possumus? An antiquitas? At nostra vixit aetate. An auctoritas? At quod ejus alia de maximis nostrae religionis partibus judicia declarant, est certe levissima. An probationes? At affert nullas. Levium igitur est, et sui amore caecorum hominum levissimi unius nebulonis tantum dicto commotos tot et tantas authoritates spernere. Nam primum omnes, qui intra hos proximos quingentos annos Rabbini scripserunt, Hispaniam Sepharat nominari tradunt. Deinde in Seder Golam magnae authoritatis apud ipsos, et jam ante multa saecula, conscripto libro, Hispania Sepharat nominatur. Postremo, quod iis, qui judicio valent, pro satis magno arguento esse debet, Paraphrastes Chaldaeus Rabbi Jonatas Uzielis filius, qui antequam Christus nasceretur scripsit, quique rem Christianam mirabiliter juvit, in hoc ipso Abdiae, quem interpretamur, loco, pro Sepharat Hispaniam aperte ponit: cuius isti auctoritatem, quoniam ea se premi vident, elevare frustra conantur. Novum enim eum scriptorem esse dicunt, certe posteriorem Hieronymo, quando ejus nusquam mentionem faciat Hieronymus: quasi necesse sit Hieronymum universa Hebraeorum scriinia evoluisse, aut quasi non constet, quantum studium adhibitum fuerit a Judaeis eo tempore, ut suas litteras illum suaque

scripta celarent. Itaque et eum Judaeum, a quo Hebraice docebatur, Hieronymus nocturnum praeceptorem suum vocat, ob id ipsum, quod is aliorum Judaeorum iram atque criminaciones metuens, nisi noctu ventitare ad ipsum non auderet. Et certe hunc Paraphrastem antiquissimum scriptorem esse, et ut minimum antiquorem Hieronymo, ex eo evinci potest, quod Justinus martyr Hieronymo antiquior, ejus paraphrasis, quam ipse Syram nominat, meminit. Quod si in re, ut videtur, aperta conjecturis agere oportet, aut decet, levis ne illa sit, aut parum probabilis conjectura, et non potius ita vehemens ut ea una totam istam causam contineat, Montanus, qua utitur, docet enim solerti satis ratione, a Sepharat Hesperidam deduci Hispaniae antiquum nomen. Cui certe possumus addere, quod in ejusmodi causis, et apud me plurimum semper valuit, et apud omnes puto valit, qui praestant judicio, nullam fuisse Hebraeis causam, nisi Hispania Sepharad diceretur, id ei ut nomen imponerent. Ecquid enim quis dicat illos sequutos ista finxisse? Sed ut ajunt, repugnat, et contradicit Hieronymus. Sed quo tandem ille quaeso modo repugnat? «Nos, inquit, ab Hebraeo, qui nos in scripturis sanctis erudit, didicimus, Bosphorum sic vocari, et quasi Judaeus, ista, inquit, est regio, ad quam Adrianus captivus transtulit. Hebraeum doctorem suum tantum citat Hieronymus, et ejus unius utitur auctoritate».

Quaero igitur, utrum uni isti Hebraeo ex tota Hebraeorum Doctorum turba credendum esse censeant, aut in uno eo contineri omnes Hebraeos credant? Num quia fidem illi adhibuit Hieronymus, quia in eo, cui adhiberet, neminem alium habebat, idcirco nos, qui innumeros alias, quos sequamur habemus, iis neglectis hunc sequemur unum? Et enim si Hebraeis doctoribus fides adhibenda est multis quam uni, antiquissimo Paraphrasti quam posteriori nescio cui: scriptorum multitudine et celebritate nobilibus, quam obscuro et ignoto homini, qualis iste Hieronymianus do-

ctor fuit, potius est adjungenda. Sed eum laudat in hac re, atque probat Hieronymus, cuius nobis judicium gravissimum esse debet. Fac probasse, nam de hoc post video. Probavit tamen, quia alium non habuit, quem sequeretur, nec enim aut Paraphrasim vidit Chaldaicam, aut reliquorum Hebraeorum universa scripta cognovit. Quamquam qui dici possit eam probasse sententiam, quam non sequitur, quam statim rejicit? Ipsi enim Sepharad Chaldaicum videtur esse nomen, idem significans, quod latine terminus. Itaque transmigrationem quae est in Sepharad, Judaeos esse dicit eos, qui per omnes orbis terminos dispersi erant. Sed demus Hieronymum Rabbini sententiam, aut probasse, quod certe non fecit, aut probare debuisse. Quid quaeso ille dicit, in quo nostrae refragetur, aut potius in quo non suffragetur, et faveat sententiae? Sepharad, dicit, eum significare locum, quem in locum Adrianus Judaeos captivos transtulit. At constat Hispaniam in exilium missos fuisse ab Adriano Judaeos, idque testimonio Hebrei Josippi scriptoris cum primis nobilis, et qui ea aetate, quando ista acciderunt historiam conscripsit. Sed eum locum Bosphorum ille nominat? nominat certe, eoque nomine Hispaniam significat, idque minime absurde. Nam etiam Hispania Bosphorus recte appellatur propter angustias maris Herculeo in freto ad Calpe, et ad Herculis columnas (1). Dicitur enim Bosphorus ubi terras ita angustum mare dividit, ut a bube id transmeari possit, quod in mediterraneo mari tribus visitur in locis: uno in Hispania ad Gades, altero prope Bizantium Thraciae urbem, tertio non longe a palude Moeotide. Itaque et Hispaniae pars Bosphorus Herculeus recte nominabitur, quomodo Thraciae nominatur Bosphorus Thracius. Verisimile autem est Judaeos, quod eos Adrianus, quia ad rebellandum erant propin, in Hispania, longissime scilicet a Judaea exulare vo-

(1) Plini. lib. vi, cap. 1.

luisse Hispaniae ultima loca, ea autem sunt Gades atque Calpe fuisse jussos incolere. Itaque ideo illos missos dici atque translatos in Bosphorum. Et certe non sine arcano Dei consilio in Hispaniam confluxit Judaeorum nobilitatis pars maxima. Nam et quando Chaldaeii Hierosolymas solo aequarunt, magnam Judaeorum miserunt multitudinem in Hispaniam, quae Nabuchodonosoro parebat, ut scribit apud Josephum Megastenes. Et quando eas iterum subvertit Titus eodem relegavit omnem Hierosolymitanam nobilitatem, Sacerdotes, Levitas, Regis Davidis omnes posteros. Et tertio, ut diximus, sub Adriano eo missi sunt universi. E quibus omnibus intelligitur, quae sit propositae vaticinationis sententia, eam enim nobis ipse patefecit eventus: continet enim tertiam evangelii divulgationem, quae modo in novo orbe per Hispanos fit homines.

Nam inquit: TRANSMIGRATIO HIERUSALEM QUAE EST IN BOSPHORO, id est, fideles, qui Hispanias incolunt, oriundi, tum a gentibus, tum praecipue ab iis Judaeis, qui Hierosolymis eversis in Hispaniam demigrarunt: POSSIDEBUNT CIVITATES AUSTRI, id est, novum orbem, qui Hispaniae Australis est, certe sub Australi plaga constitutus, possidebunt. Possidebunt autem quia eum et Evangelii doctrina Idolorum everso cultu, fidei Christi subjicient, et armis suo adjacent imperio. Sequitur:

14.—Et ascendent salvatores in montem Sion judicare montem Esau.

Tertia divulgatio quam diximus, eadem est et ultima divulgatio. Nam, ut liquet, e supra posita Christi parabola, totus cursus Evangelicae doctrinae tantum tribus vocationibus constat. Itaque ea divulgatione, quae tertia est, finita, etiam finietur mundus, sicut et a Christo praedictum est fore apud Matthaeum iis verbis (1): «Et praedicabitur

(1) Matt. xxiv.

hoc Evangelium in universo mundo... et tunc veniet consummatio». Consummatio porro mundi conjuncta est cum supremo illo atque magno die, quando Deus publice de singulorum vita atque factis sententiam feret. Consentanea ergo postquam totum Evangelii cursum praedixit, id continuo addidit, quod Evangelio per omnes orbis partes divulgato est eventurum, id est, addidit praedictionem ultimi atque supremi judicii. ET ASCENDENT, inquit, SALVATORES IN MONTEM SION. Nam haec verba supremi judicii significare diem, Chaldaea declarat paraphrasis, cuius pleraque ad nostrae fidei doctrinae confirmationem sunt scripta divinitus.

Ea igitur sic: ET ASCENDENT SALVATORES IN MONTEM SION AD JUDICANDAM ARCEM MAGNAM ESAU, ET REVELABITUR REGNUM DOMINI IN INSTANTI OMNIBUS TERRAE INCOLIS. In instanti, inquit, sic enim Christus pollicitus est se venturum ad supremum judicium exercendum, qua dicit (1). «Sicut fulgur exit ab Oriente, et paret usque in Occidentem, ita erit et adventus Fili hominis». Et Paulus dicit id futurum in momento et in ictu oculi (2). ASCENDENT, inquit, SALVATORES IN MONTEM SION, id est, quaqua versum per totum orbem quam late orbis patet, tam late divulgato Evangelio, Salvatores, id est, Apostoli, reliquie sancti ascendent in montem Sion judicare montem Esau, id est, in loco conspicuo et illustri judicia exercebunt. Quod et Christus disertis verbis apud Matthaeum promisit fore, dicens (3): «Vos qui sequuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede majestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel». Vocat autem illos salvatores aptissime. Nam quod pro Latino Salvatore in Hebreao ponitur verbum, ab eo ducitur verbo, a quo et nomen Jesus deductum est. Vocantur autem Jesus sancti ipsi, tum quia officium et personam Christi tunc sus-

(1) Mat. xxiv. (2) Thes. iii. (3) Matth. xix.